

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη

André Martinet

**ΣΤΟΙΧΕΙΑ
ΓΕΝΙΚΗΣ
ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑΣ**

μετάφραση

Αγαθοκλή Α. Χαραλαμπίδου

**ΔΕΥΤΕΡΗ ΕΚΔΟΣΗ
ΑΝΑΘΕΩΡΗΜΕΝΗ ΚΑΙ ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΕΝΗ**

Τίτλος του πρωτοτύπου:

André Martinet

ÉLÉMENTS DE LINGUISTIQUE GÉNÉRALE
Nouvelle édition remaniée et mise à jour
Librairie Armand Colin, Paris 1980

© για την ελληνική γλώσσα:

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ISBN 960-231-021-9

1987
Θεσσαλονίκη

ένας Γάλλος, όπως και οι περισσότεροι Δυτικοί, διακρίνει τα χρώματα βιολετί, μπλέ, πράσινο, κίτρινο, πορτοκαλί και κόκκινο. Αυτές όμως οι διακρίσεις δε βρίσκονται μέσα στο ίδιο το ηλιακό φάσμα. Εκεί δεν υπάρχει παρά μια χρωματική συνέχεια από το βιολετί ως το κόκκινο. Αυτής της χρωματικής συνέχειας η κατάρτιση γίνεται διαφορετικά, ανάλογα με τις γλώσσες. Χωρίς να βγούμε από τα όρια της Ευρώπης παρατηρούμε ότι στη βρετανική και στην ουαλική μια μόνο λέξη, *glas*, χρησιμοποιείται για το τμήμα του φάσματος που καλύπτει περίπου τις ζώνες του μπλε και του πράσινου της ελληνικής. Συχνά αυτό που εμείς ονομάζουμε πράσινο μοιράζεται ανάμεσα σε δυο μονάδες, από τις οποίες η μία καλύπτει ένα μέρος αυτού που εμείς ονομάζουμε μπλε και η άλλη το μεγαλύτερο μέρος του δικού μας κίτρινου. Μερικές γλώσσες αρκούνται σε δύο βασικά χρώματα, που αντιστοιχούν χοντρικά στα δύο μισά του φάσματος. Όλα αυτά ισχύουν επίσης και για πιο αφηρημένες πλευρές της ανθρώπινης εμπειρίας. Ξέρουμε ότι καμιά ελληνική λέξη δεν αντιστοιχεί ακριβώς στην αγγλ. λέξη *wistful*, στη γερμ. *gemütlich* ή στη ρωσ. *ниденό*. Ακόμη όμως και λέξεις όπως το γαλλ. *prendre*, το αγγλ. *take*, το γερμ. *nehmen*, το ρωσ. *brat'*, το ελλην. *παίρνω*, που θεωρούνται ισοδύναμες, δε χρησιμοποιούνται πάντοτε στις ίδιες περιστάσεις, με άλλα λόγια δεν καλύπτουν το ίδιο ακριβώς σημασιολογικό πεδίο. Στην πραγματικότητα, σε κάθε γλώσσα αντιστοιχεί μια ιδιαίτερη οργάνωση των δεδομένων της εμπειρίας. Μαθαίνω μια γλώσσα δε σημαίνει δίνω νέες ονομασίες σε γνωστά αντικείμενα, αλλά συνηθίζω να αναλύω με άλλον τρόπο αυτό που αποτελεί το αντικείμενο γλωσσικών επικοινωνιών.

1-7. Κάθε γλώσσα έχει τους δικούς της τύπους φθόγγων

Το ίδιο ισχύει και στο επίπεδο των φθόγγων της γλώσσας: το φωνήεν της αγγλ. λέξης *hait* δεν είναι ένα *é* που προφέρεται με αγγλική προφορά, ούτε το φωνήεν του *hit* ένα *i* που για τους ίδιους λόγους προφέρεται παραλλαγμένο. Πρέπει να καταλάβουμε ότι, μέσα στην αρθρωτική ζώνη όπου η γαλλική διακρίνει ένα *i* και

ένα *é*, η αγγλική διακρίνει τρεις φωνηεντικούς τύπους που εμφανίζονται αντίστοιχα στις λέξεις *beat*, *hit* και *hait* και οι οποίοι είναι αδύνατο να αναχθούν στα *i* και *é* της γαλλικής. Το σύμφωνο που η ισπανική ορθογραφία παριστάνει με *s* και που στην Καστίλη προφέρεται με τρόπο που θυμίζει κάπως το αρχικό του γαλλ. *chien* δεν είναι ούτε *s* ούτε *ch*. Στην πραγματικότητα, από έναν ορισμένο αριθμό δυνατών αρθρώσεων η γαλλική κρατεί δύο τύπους που βρίσκουμε σαν αρχικά των λέξεων *sien* και *chien*, ενώ η ισπανική κρατεί μόνον έναν, ο οποίος δεν είναι δυνατό να ταυτιστεί ούτε με το αρχικό του *sien* ούτε μ' εκείνο του *chien*. Αυτό που ονομάζουμε «ξενική προφορά» προέρχεται από την εσφαλμένη ταύτιση φωνητικών μονάδων δύο διαφορετικών γλωσσών. Είναι το ίδιο επικίνδυνο και εσφαλμένο να βλέπουμε στον αρχικό φθόγγο των: ελλην. *τόπος*, γαλλ. *tout*, αγγλ. *tale*, γερμ. *Tat*, ρωσ. *tuz* ποικιλίες ενός και του αυτού τύπου, όσο και να θεωρούμε ότι τα ελλην. *παίρνω*, γαλλ. *prendre*, αγγλ. *take*, γερμ. *nehmen*, ρωσ. *brat'* αντιστοιχούν σε μια και την αυτή πραγματικότητα που προϋπάρχει από αυτές τις ονομασίες.

1-8. Η διπλή άρθρωση του λόγου

Ακούμε συχνά να λέγεται ότι ο ανθρώπινος λόγος είναι άρθρωτος. Αυτοί που εκφράζονται έτσι θα δυσκολεύονταν πιθανόν να προσδιορίσουν τι ακριβώς εννοούν μ' αυτό. Είναι όμως αναμφίβολο ότι ο όρος αυτός αντιστοιχεί σε ένα χαρακτηριστικό που διακρίνει πράγματι όλες τις γλώσσες. Καλό είναι πάντως να προσδιορίσουμε με μεγαλύτερη ακρίβεια αυτή την έννοια της άρθρωσης του λόγου και να σημειώσουμε ότι εκδηλώνεται σε δύο διαφορετικά επίπεδα: πράγματι, καθεμιά από τις μονάδες που προκύπτουν από μια πρώτη άρθρωση αρθρώνεται με τη σειρά της σε μονάδες ενός άλλου τύπου.

Η πρώτη άρθρωση του λόγου είναι αυτή κατά την οποία κάθε δεδομένο της εμπειρίας που έχουμε να μεταδώσουμε, κάθε ανάγκη μας που επιθυμούμε να γνωστοποιήσουμε στον άλλο αναλύονται σε μια σειρά από μονάδες που καθεμιά έχει μια φωνητική

μορφή και μια έννοια. Αν υποφέρω από πονοκέφαλο, μπορώ να το εκδηλώσω με κραυγές. Αυτές οι κραυγές μπορεί να είναι αθέλητες. Σ' αυτή την περίπτωση αφορούν τη φυσιολογία. Μπορεί επίσης να είναι λίγο πολύ θελημένες και ν' αποβλέπουν στο να γνωστοποιήσουν στο περιβάλλον μου ότι υποφέρω. Αυτό όμως δεν αρκεί για ν' αποτελέσει γλωσσική επικοινωνία. Κάθε τέτοια κραυγή είναι αδύνατο να αναλυθεί και αντιστοιχεί στο σύνολο, μη αναλύσιμο επίσης, του αισθήματος του πόνου. Τελείως διαφορετική είναι η κατάσταση, αν προφέρω τη φράση *πονάει το κεφάλι μου*. Εδώ καμιά από τις τέσσερις διαδοχικές μονάδες *πονάει, το, κεφάλι, μου* δεν αντιστοιχεί σε ό,τι αποτελεί το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του πόνου μου. Την καθεμιά είναι δυνατό να τη συναντήσουμε σε άλλα, εντελώς διαφορετικά, συμφραζόμενα για να μεταδώσει άλλα δεδομένα της εμπειρίας: *το πονάει π.χ. το βρίσκουμε στο η μάνα πονάει τα παιδιά της, και το κεφάλι στο είναι αγύριστο κεφάλι*. Αντιλαμβάνεται κανείς τι οικονομία αντιπροσωπεύει αυτή η πρώτη άρθρωση: θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ένα σύστημα επικοινωνίας όπου, σε μια ορισμένη κατάσταση, σε ένα δεδομένο της εμπειρίας, θ' αντιστοιχούσε μια ιδιαίτερη κραυγή. Αρκεί όμως ν' αναλογιστούμε την άπειρη ποικιλία αυτών των καταστάσεων και αυτών των δεδομένων της εμπειρίας, για να καταλάβουμε ότι, αν ένα τέτοιο σύστημα προοριζόταν να μας εξυπηρετήσει όπως μας εξυπηρετούν οι γλώσσες μας, θα έπρεπε να αποτελείται από έναν τόσο μεγάλο αριθμό ξεχωριστών σημείων, που η μνήμη του ανθρώπου θα αδυνατούσε να τα συγκρατήσει. Μερικές χιλιάδες μονάδων όπως *κεφάλι, το, μου*, που μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε ευρύτατους συνδυασμούς, μας επιτρέπουν να μεταδώσουμε πολύ περισσότερα πράγματα απ' ό,τι θα μας επέτρεπαν εκατομμύρια άναρθρες κραυγές διαφορετικές μεταξύ τους.

Η πρώτη άρθρωση είναι ο τρόπος με τον οποίο οργανώνεται η κοινή σε όλα τα μέλη μιας ορισμένης γλωσσικής κοινότητας εμπειρία. Η γλωσσική επικοινωνία είναι δυνατή μόνο μέσα στα πλαίσια αυτής της εμπειρίας που αναγκαστικά περιορίζεται σε ό,τι είναι κοινό σε ένα σημαντικό αριθμό ατόμων. Η πρωτοτυπία της σκέψης δεν μπορεί να εκδηλωθεί παρά μέσω μιας απροσδό-

κτης διευθέτησης των μονάδων. Η προσωπική εμπειρία, που στη μοναδικότητά της είναι αμετάδοτη, αναλύεται σε μια διαδοχή μονάδων, που καθεμιά έχει μικρή εξειδίκευση και είναι γνωστή σε όλα τα μέλη της κοινότητας. Μεγαλύτερη εξειδίκευση θα πετύχουμε μόνο με την προσθήκη νέων μονάδων, π.χ. με την προσθήκη επιθέτων σε ένα ουσιαστικό, επιρρημάτων σε ένα επίθετο, και γενικά διάφορων προσδιορισμών σε ένα προσδιοριζόμενο. Αυτά είναι τα πλαίσια μέσα στα οποία μπορεί να ασκηθεί η δημιουργικότητα αυτού που μιλάει.

Καθεμιά από τις μονάδες της πρώτης άρθρωσης παρουσιάζει, όπως είδαμε, ένα νόημα και μια φωνητική μορφή. Δεν είναι δυνατό να αναλυθεί σε μικρότερες διαδοχικές μονάδες που να έχουν ένα νόημα: το σύνολο *κεφάλι* σημαίνει «κεφάλι», και δεν μπορούμε ν' αποδώσουμε σε καθένα από τα τεμάχια *κε-, -φά-, -λι* ξεχωριστές σημασίες, που το άθροισμά τους θα ισοδυναμούσε με το «κεφάλι». Μπορεί όμως η φωνητική μορφή ν' αναλυθεί σε διαδοχικές μονάδες, που καθεμιά τους συμβάλλει στο να διακρίνουμε το *κεφάλι*, π.χ., από το *κεφάτη*. Είναι αυτό που θα ονομάσουμε **δεύτερη άρθρωση** του λόγου. Στην περίπτωση του *κεφάλι* αυτές οι μονάδες είναι έξι, και μπορούμε να τις παραστήσουμε με τα σύμβολα *kefali* τοποθετημένα συμβατικά μέσα σε πλάγιες γραμμές, /kefáli/. Αντιλαμβάνεται κανείς τι οικονομία αντιπροσωπεύει για τη γλώσσα αυτή η δεύτερη άρθρωση: αν για κάθε ελάχιστη σημασιολογική μονάδα ήμασταν υποχρεωμένοι να χρησιμοποιούμε ένα ειδικό, μη αναλύσιμο φωνητικό προϊόν, θα έπρεπε να μπορούμε να διακρίνουμε χιλιάδες τέτοια, πράγμα που θα ήταν ασυμβίβαστο με τις αρθρωτικές δυνατότητες και την ακουστική ευαισθησία του ανθρώπου. Χάρη στη δεύτερη άρθρωση οι γλώσσες μπορούν ν' αρκестούν σε μερικές δεκάδες μόνο ξεχωριστών φωνητικών προϊόντων, που τα συνδυάζουμε για να πάρουμε τη φωνητική μορφή των μονάδων της πρώτης άρθρωσης: η σημασιολογική μονάδα τότε, π.χ., χρησιμοποιεί δυο φορές τη φωνητική μονάδα που παριστάνουμε με /t/, και από μια φορά τις μονάδες που παριστάνουμε με /o/ και /e/.